

Prof. Dr. Onur Bilge Kula

Niçin Türkiye Üniversite Tarihi, Eleştirel Aklı ve Bilimselliği Ezme Tarihidir?

Bu yazıda, üniversite kavramının özünü oluşturan akademik özgürlük ve kurumsal özerklik kavramlarını irdelemeyi amaçlamıştım; ancak 8 Şubat 2017 sabahı yeni bir KHK ile 330 akademisyenin üniversiten atıldığını öğrenince, konuyu değiştirmeye karar verdim. Üniversiteden uzaklaştırılanların büyük çoğunluğu, bilimsel yetkinlikleri, toplumsal duyarlılıkları ve yurtseverlikleriyle öne çıkan akademisyenlerdir.

Farklı düşünenler, niçin etkisizleştirilir?

Burada sorulması gereken birçok soru vardır; ancak ben şu yalın soruları sormakla yetiniyorum: Kim, hangi güç, hangi nedenle sadece farklı düşündüğü ve yaşadığı için, akademisyenleri üniversiteden atma hakkını kendinde görmektedir? Niçin bazı yetkililer, Türkiye'nin sadece kendisine ait olduğunu düşünebilmektedir? Hangi dünya görüşü, hangi vicdan, Türkiye'nin bilim ve sanat kurumlarına bu denli yıkıcı bir şekilde müdahale ederek, toplumumuzu tek-tipleştirme hakkını kendinde görebiliyor?

Yarar var mıdır, bilmiyorum; ama yine de anımsatmak istiyorum: Fransa'nın Cezayir'e müdahalesi sırasında Paris sokaklarında yönetim karşıtı bildiriler dağıtan Jean Paul Sartre'ın tutuklanmasını önerenlere karşı De Gaulle "Sartre (da) Fransa demektir!" diye karşılık vermiştir. Bu askeri egemen, bu tavrıyla Fransa'da çoğulcu demokrasinin ve tolerans kavramının yerleşmesine önemli bir katkı yapmıştır.

Olumluluk ve olumsuzluk hep iç içedir

Türkiye'de bazen zayıflatılmakla birlikte, çoğulculuk, demokrasi, özgürlük ve bütün bunların bireşimiyle belirginleşen tolerans kavramının tarihsel kökleri de vardır. İbn Sina, İbn Rüş, Hacı Bektaş

Veli, Mevlana, Ahi Evren, Yunus Emre, Hacı Bayram, Şeyh Bedreddin gibi bilgin ve düşünürlerin özgün katkıları, Anadolu Aydınlanması hazırlayan başlıca kaynaktır.

Yirminci yüzyılın en önde gelen Alman filozofu Ernst Bloch İbn Sina'nın, bilimin gelişmesine yaptığı katkıları, "Aristotelesçi Sol ve İbn Sina" adlı kitabıyla bütün dünyaya duyurmuştur. Bilimcilerin ve filozofların özgürlüğünü savunan İbn Rüşd Antik Yunan felsefe birikimini yeniden yorumlayarak, Batılı düşünürlerin edinime sunduğu için, "yorumcu" olarak nitelendirilmiş ve bu nitemiyle Hegel tarafından da takdir edilmiştir. Ahi Evren, akıl yürüterek, bilinenler yardımıyla bilinmeyeni bulgulama uğraşını öne çıkarmıştır. Hacı Bektaş Veli insancılık, çoğulculuk ve toleransın simgesi olmuştur. "Köle mal değildir" diyen Anadolu'nun ışığı Şeyh Bedreddin, toplumsalcı hümanizmi ve insanın doğuştan özgür olduğunu savunmuştur.

Halk edebiyatının temel direkleri olan Pir Sultan Abdal'ın haksızlığa ve kıyımlara direnme ruhu; Abdal Musa, Köroğlu, Dadaloğlu, Karacaoğlu'dan Âşık Veysel ve Âşık Mahzuni Şerif ve adını sayamadığım daha nicelerine değin uzanan, çoğulculuk, insancılık ve tolerans bilincinin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Bu ilkelere dayanan özgür yaşam anlayışı bugün de çağdaş Türkiye'nin, dolayısıyla çağdaş eğitim ve üniversitenin güvencesidir.

Eleştirel düşünce olumluyu olumsuzdan ayırır

Felsefe ve halk edebiyatındaki bu olumlu örnekler, iyimserlik kaynaklarıdır. Ayrıca iyimserlik, güzeldir; özendirilmelidir; ancak temelsiz bir iyimserlik, olumsuzlukların görülmesini ve aşılmasını zorlaştırır. Bu nedenle, olumluluklara göre daha başat olan olumsuzlukları da irdelemek, şu günlerde özellikle gereklidir. Yukarıda andığım düşünür ve şairlerin bazılarının dönemin

yönetimlerince öldürülmüş olması ve daha sonra unutulmaları son derece düşündürücüdür.

İslam coğrafyasında giderek öne çıkan bağınazlık ve tekçilik, 16. yüzyıldan sonra dünyadaki bilimsel gelişmeden kopmaya ve her alanda gerilemeye yol açmıştır. Osmanlı yönetiminin özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra, Batı'nın bilimsel ilerlemesine ayak uydurabilmek için, oradaki eğitim kurumlarının benzerlerini Anadolu'da kurma çalışmaları olumlu bir atılımdır; ama ne yazık ki tutarlı ve dizgeli bir anlayışla sürdürülememiştir.

Bunun başlıca nedeni, Batı'da 1750'lerden sonra giderek yoğunlaşan Aydınlanma kavramının felsefi düzeyde tartışılmamasıdır. Bu nedenle, aklın her türlü bağımlılıktan ve yetersizlikten kurtulması olan Aydınlanma, eğitim ve bilim kurumlarına yansıtılamamıştır. Ancak Cumhuriyet'le birlikte Aydınlanmanın özünün, bilimselleşme, dünyasallaşma, akılcılaşma ve o zamana kadar kul olan insanın özgür bireye dönüşmesi olduğu anlaşılmaya başlamıştır. Bilimi ve eleştirel aklı önemseyen bu yeni aydınlanmacı bilinçle, eğitim kurumları ve üniversite yeniden yapılandırılmıştır.

Günümüzde binlerce bilimci ve sanatçının üniversiteden atılmasına yol açan tek-tipleştirme anlayışı uzun bir tarihe dayanır. Osmanlı'nın dünyadaki bilimsel-sanatsal ilerlemeden kopmasının ve geri kalmasının da başlıca nedeni burada aranmalıdır.

Bilim ve eleştirel akıl, çağdaşlaşmanın güvencesidir

15. yüzyıla değin dünya felsefesine ve edebiyatına katkı sayılabilecek özgün düşünceler geliştiren İslam uygarlık alanında bu yüzyıldan sonra bağınazlaşma ve yaratılan değerleri yok etme eğilimi belirginleşmeye başlamıştır. Dünyasallık ve bilimselliğin yadsınması, giderek baskıya ve tek-tipleştirmeye dönüştüğü için, ne dünya çapında bir düşünür, ne de bilimci çıkarabilmiştir. Bu bağlamda Mehmet Akif'i anmak gerekir.

Namuslu ve özverili bir yurtsever olan Mehmet Akif de Türkiye'nin başına gelen felaketlerin asıl nedeninin, cehalet olduğunu, İslam uygarlığının yüzyıllardan beri dünya çapında tek bir bilim adamı yetiştiremediğini dile getirmiş ve bunun nedenlerini sorgulamıştır. Ayrıca, ahlaklı ve içten bir Müslüman olan Akif, eşinin ve kızlarının bile giyim kuşamına, yaşam tarzlarına karışmamıştır. Akif bu yönüyle ne denli örnek alınsa azdır.

Uygarlaşma ve insanlaşma uğraşısıyla oluşturulan bu evrensel değerler, toplumun belli kesimlerince bugün de önemsenmekte ve günlük yaşamda edimselleştirilmektedir. Bu, Türkiye'nin uygar dünyadan kopmasını engelleyen başlıca etmendir. Dünyada üretilen bilgi birikimini edinmek ve yeni bilgi üreterek ilerlemesini ve uygarlaşmasını sürdürmek isteyen her akılcı toplum, eğitim kurumlarını söz konusu evrensel insanlık değerlerini yerleştiren bir anlayışla yapılandırır ve işletir. Bağımsızlık ve özgürlük kavramlarını öne çıkaran Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte, toplumsal yaşamda bilim ve eleştirel akla değer verilmiştir. Bu kapsamda ilk ve orta eğitimle birlikte, evrensel anlamda üniversitenin kurulması ve kurumsallaştırılması amaçlanmıştır.

Ne var ki, Atatürk'ten sonra, kulluktan bireyliğe geçiş sürecinde ortaya çıkan eleştirel bilinç, egemenlerce tehlike olarak görülmüş ve bastırılma yoluna gidilmiştir. Bastırma ve egemen anlayış doğrultusunda tek-tipleştirme, eleştirel ve muhalif öğretim üyelerinin üniversitelerden atılmalarına yol açmıştır. Örneğin, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Behice Boran, Pertev Naili Boratav, Niyazi Berkes, Aralık 1945'te üniversiteni uzaklaştırılmış, fakat 1946'da Danıştay oybirliğiyle bu kararı iptal etmiştir. Fakat CHP hükümeti, Temmuz 1948'de P. N. Boratav, B. Boran, N. Berkes ve Muzaffer Şerif Başoğlu'nun üniversitedeki kadrolarını kaldırmıştır. Bu öğretim üyeleriyle birlikte, Türkiye'de

üniversitenin kurumlaşmasına önemli katkı yapan yabancı uyruklu öğretim üyelerinin de çoğunun görevine son verilmiştir.

Türkiye üniversitelerinde eleştirel düşünceye bir türlü yaşama hakkı tanımayan bilim ve akıl karşıtlığı, özellikle 1980 Askeri Darbesi'nden sonra 1402 Sayılı Sıkıyönetim Yasası uyarınca, sol ve muhalif öğretim üyelerini üniversiteden uzaklaştırılmasına yol açmıştır. 1983'te üniversitelerden, kamu ve diğer eğitim kurumlarından atılanlar, '1402'likler' nitelemesiyle, toplumsal bellekte kalıcılaştırmıştır. Şubat 1983'ten sonra 1402 sayılı yasa kapsamında yetkin ve eleştirel düşünceli 71 öğretim üyesi üniversiteden atılmış, ancak bunların Mart 1986'dan itibaren tümü yargı kararıyla özlük haklarını alarak görevlerine dönmüştür. Eleştirel düşünce 28 Şubat döneminde de tehlike olarak görülmüş, o zamanlarda Mersin Üniversitesi kurucularından olan bu satırların yazarının da aralarında bulunduğu birçok akademisyen kamu görevinden çıkarılma girişimiyle karşı karşıya kalmış veya sürgün edilmiştir. 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi'nden sonra yüzlerce akademisyenin görevine son verilmiştir.

Eleştirel akademisyenleri, üniversiteden atma giderek gelenekselleşmeye başlamıştır. Prof. Dr. Korkut Boratav'ın "1948'de babamı, 1980'de beni, bugün de asistanımı üniversiteden attılar. Her dönem biraz daha gaddarlaşıyorlar. Şu anda yapılan 12 Eylül'den de diğerlerinden de daha kötüdür" sözleri, sözünü ettiğim geleneğin anlatımıdır. Toplum, üniversiteleri ve öğrencileri, eleştirel aklın üretkenliğinden ve uyarılarından yoksun bırakma konusunda, Ankara Üniversitesi başta olmak üzere, bazı rektörler özellikle öne çıkmaktadır.

Terör ve şiddet eylemleriyle ilişkisi olanların, hukuk devleti kapsamında yargılanmaları ve sonuçlara katlanmaları son derece olağandır. Fakat Kant'ın deyişiyle, en zararsız ve en gerekli özgürlük olan ifade özgürlüğü kapsamında sadece düşüncelerini dile getirdikleri için, muhalif tavırlı akademisyenlerin üniversiteden atılmaları,

özellikle son beş yılda bütün eğitim kurumlarında uygulanan tektipleştirme politikasının bir sonucudur.

Öte yandan, üniversiteleri bilim dışı etkilere açık duruma getiren uygulamaların ne ölçüde kalıcılaşıcağı, akademisyenlerin tavrına bağlıdır. Bilim özgürlüğü, her akademisyenin bilim yapmasının biricik güvencesidir. Kurumsal özerklik ise, üniversitelerin öz güçleri ve kararlarıyla oluşturdukları kurullar aracılığıyla kendi kendilerini yönetmesidir. Bu iki özgürlük olmadan, üniversite olamayacağını söylemeye bile gerek yoktur.

